

О писању приједлога уз замјеничке и прилошке сложенице с ријечцама „ни“ и „и“

Замјеничке и прилошке сложенице с ријечцама *ни* и *и*: *нико* (нитко), *ништа*, *никоји*, *ничији*, *никакав*, *николики*, *ико* (итко), *ишта*, *икоји*, *ичији*, *икакав*, *иколики*, затим *ниједан*, *иједан*, *никуда* и сл. често долазе у везу с приједлозима.

Употреба приједлога у овим случајевима, тј. у зависним падежима замјеница и у индеклинабилним сраслим прилошким изразима, специфична је и занимљива појава у нашем језику — нарочито с правописнога гледишта. Наши ортографски нормативи, међутим, нису ову материју регулисали цјеловито нити довољно прецизно, па се због тога у пракси јављају колебања, а има доста и питања како треба писати неке од тих сложеница — састављено: *ниуједном* (случају), *ниоткуда* (нема нам помоћи), или растављено: *ни у једном* (случају), *ни од куда*, или, чак, *ни откуда* (нема нам помоћи).

Практичне потребе, и потребе да се та материја цјеловито претресе и нормира, захтијевају, дакле, да се проблеми у вези с писањем приједлога уз замјеничке и прилошке сложенице с ријечцама *ни* и *и* детаљније размотре и образложе.

Овдје је, у ствари, ријеч о три међусобно мање или више повезана случаја. То су:

1. одричне и опће замјенице: *нико* (нитко), *ништа*, *никоји*, *ничији*, *никакав*, *николики* и *ико* (итко), *ишта*, *икоји*, *ичији*, *икакав*, *иколики*, затим
2. сложенице *ниједан* и *иједан* у замјеничкој служби и
3. прилози типа *никуда*, *икуда* и сл.

I

Кад је ријеч о првом случају, тј. о одричним и опћим замјеницама сложеним с ријечцама *ни* и *и*, рекло би се да ту у вези са

састављеним и растављеним писањем, и посебно у вези с писањем приједлога, нема шта да се дода. Јер у Правопису српскохрватскога (хрваткосрпскога) књижевног језика (1960), у тачки 91д), јасно је речено:

„Не може се сумњати да су се у одричним и опћим замјеницама: *нитко* и *нико*, *ништа*, *никоји*, *ничји*, *никакав*, *николик* и *итко* и *ико*, *ишта*, *икоји*, *ичји*, *икакав*, *иколик* — ријечце *ни* и *и* потпуно срасле са замјеничким дијелом, и нитко их друкчије не пише него састављено.

Али се при употреби приједлога саставни дијелови тих сложеница пишу растављено:

Ни од кога то нисте могли чути. — *Ни према којој* другој страни се није знао окренути. — *Ни за кога* другог она се не брине. — О томе нисам *ни* с *ким* говорио. — Не мислим *ни* о *чему* другом. — Ако *и* од кога нешто чујеш, реци ми! — Да ли ти *и* за шта мариш? — Мислите ли *и* с *ким* говорити о томе? — Да ли сте ви *и* о *чему* другоме мислили?“

Одричне и опће замјенице пишу се, дакле, састављено с ријечцама *ни* и *и*, а приједлози се у зависним падежима умећу између саставних дијелова тих замјеница и пишу растављено и од једнога и од другога дијела, као што показују наведени примјери. Тако је утврђено још и у ранијим правописним приручницима — Белићеву (у т. 47, изд. 1950, стр. 30) и Боранићеву (у изд. 1951. на стр. 48).

Остаје само да частавници и лектори интервенишу ако неко пише погрешно: **Од никога** то нисте могли чути. — **Према никојој** другој страни се није знао окренути. — **За никога** другог она се не брине. — О томе нисам с **никим** говорио. — Не мислим о **ничему** другом. — Ако **од икога** нешто чујеш, реци ми! — Да ли ти за **ишта** мариш? — Мислите ли ви с **иким** говорити о томе? — Да ли сте ви о **ичему** другоме мислили?

Ослонац за овакву интервенцију може се наћи и у граматицама савременога нашег стандардног језика. Тако професор Стевановић у Савременом српскохрватском језику (Научно дело, Београд, 1964, књ. I, стр. 308) пише:

„Заменице сложене с везницима *и* и *ни*, и то како придевске тако и именичке, — у облицима уз које стоје предлози понашају се друкчије од свих осталих сложених речи. Предлози који уз њих стоје разбијају ове заменице на њихове саставне делове, стоје тј. између тих делова: Би *ни* за кога не марите, *ни* према коме не гледате (а не — за *никога* не марите и према *ни* коме не гледате). — Ако *и* од кога будем тражио, тражићу од вас (а среће се и Ако од *икога* будем тражио...). — Ни за које благо (а не за *никоје* благо) то не бисмо учинили. — Можете ли *га* и за *какав* посао придобити? (чује се *гдекад* и за *икакав*...). — Јесте ли се *икада* и за *чије* здравље толико интересовали? Сигурно не, *никада* *ни* за *чије* итд.“

Овим правилима и објашњењима ипак није све речено што би требало рећи о употреби и писању приједлога уз замјеничке сложенице с ријечцама (или, према Стевановићу, с везницима) **ни** и **и**. Велико је питање чак и то да ли би било добро да у свим случајевима и поступамо у складу с прописаном нормом (да, на примјер, исправљамо конструкцију о *ичему* у реченици: Да ли сте ви о *ичему* другоме мислили? и сл.). Стога је потребно уз ова правила дати још нека објашњења; потребно је ту понешто додати, па и исправити.

Поћи ћемо управо од двију напомена професора Стевановића, датих уз наведене примјере.

Уз реченицу: Ако и од кога будем тражио, тражићу од вас — проф. Стевановић је, како смо видјели, у загради додао: „а среће се и Ако од икога будем тражио...“ Исто тако, уз реченицу: Можете ли га и за какав посао придобити, додао је: „чује се гдекад и за икакав...“

Ту се, дакле, допушта (истина, стидљиво, али ипак допушта) одступање од правила о писању приједлога уз замјеничке сложенице овога типа. Сад се поставља питање јесу ли дати примјери случајни и усамљени, или су могућа још нека одступања, и у којим све случајевима.

Видјели смо да Правопис не наговјештава такве могућности. У цитираној тачки 91 д) Правописних правила дата је норма без икаквих изузетака. Но, и поред тога може се тврдити да изузетака има, и то не само случајних и појединачних (како би се могло закључити на основу Стевановићевих примјера) него и оних који обухватају цијелу врсту (у овом случају: опће замјенице сложене с ријечцом *и*). О томе говори професор Вуковић у своме приручнику Правопис савременог нашег језика (I дио, изд. Свјетлост, Сарајево, 1952, на стр. 90 — 91). Након осврта на замјеничке сложенице с прилогом *гдје* и ријечцом *не*, које се пишу састављено: *гдјешто, гдјекоји, неко, нешто, некоји, некакав, неколики*, чак и кад уз њих стоји приједлог: *о гдјеком, с неким, о нечему* итд. — проф. Вуковић наставља:

„Друкчије мало ствар стоји са одричним замјеницама, у којима први дио сложенице садржи одричну ријечцу **ни**: **нико, ништа, никоји, никакав, неколики, ничији**. — Још од старијих фаза у развоју нашег језика остало је раздвајање прилошког и замјеничког дијела кад се ове замјенице нађу у падежима с приједлозима: **ни од кога, ни о коме, ни по чему, ни у ком случају, ни за какав поступак; ни од колике користи, ни за цијело благо** итд.“

И даље:

„Од ових замјеница изузетно **ништа** може имати у неку рuku и именичко значење (то је **ништа**; то је једно **ништа** — и сл.) и тада је у књижевном изразу неодвојива рјечца **ни** од главног дијела сложенице: од **ничега** се не може створити **нешто**; ти то створи из **ничега** (замјенички одрични облик у овом значењу не трпи негацију зато што у овом случају није реченица одрична;

упореди разлику у значењу између: ти то створи из **ничега** — потврдно — и: ти то не можеш створити **ни** од чега — одрично).

Нарочито су карактеристичне и занимљиве и ове констатације проф. Вуковића (на стр. 91. наведеног дјела):

„У основи, што вриједи за одричне замјенице, вриједи и за замјенице којима се показује неко издвајање, а сложене су од рјечце **и** и горе показаних основних замјеничких дијелова: **ико**, **ишта**, **икоји**, **ичији**. Падежи с приједлозима биће: **и** од кога (јеси ли **и** од кога то чуо); **и о** чему (јесу ли они **и о** чему другом разговарали); је ли то било **и** од какве користи; **и** од коликог; **и у** чијем и сл. Али се рјечца и у овом случају не понаша сасвим као рјечца **ни** у одричним замјеницама. У нашим средишњим говорима и у зависним падежима сасвим су обични облици ових замјеница са неодвојеном рјечцом **и**: од **иког** (је ли те од **иког** било страх); у **икакву** (ваља ли он у **икакву** послу; јача је од **икаква** момка); пред **ичијим** (је ли се пред **ичијом** кућом зауставио?) итд. Ни један ни други облик — са раздвојеним или са састављеним дијеловима замјенице — неће бити необичан у говорном језику, и тако их треба третирати у правопису. Некад ће писцу згодније доћи један а некад други облик ове замјенице у падежу с приједлогом.”

Тврдње проф. Вуковића подударају се с ранијим Маретићевим запажањима о овој појави. У својој великој Граматици и стилистици хрватскога или српскога књижевног језика (1899), познати наш филолог Томо Маретић истиче, и то на основу примјера из савремених му, а и старијих списа, сљедеће:

1. да се приједлог, кад стоји уз замјеницу сложену с **ни**, „умеће међу **ни** и међу замјеницу”;

2. да **ништа** у том погледу може бити изузетак, кад се том ријечју „не изриче толико нијекање, колико нешта што се помишља, као да јест, ако и није”, с примјерима: „како год су Србе држали за **ништа**. В. дан. 3,173, кад ко од **ништа** дође до чега. нар. посл. 187, иду у **ништа**. и губе се. Д. јов. 6, 18, бог је из **ничега** створио. пис. 91”, што се опет подудара с Вуковићевом тврдњом, уз објашњење да **ништа** овдје има „у неку руку и именичко значење (то је **ништа**; то је једно **ништа** — и сл.)” и

3. да уметање приједлога између ријечце **и** и замјеничког дијела сложенца **ико**, **ишта**, **икоји** **ичији** и сл. није досљедно као код замјеница сложених с ријечцом **ни**:

„Не могу зацијело рећи — истиче Маретић — стоји ли приједлог испред тих замјеница или се умеће. Могу навести само примјер: **и к чему**. В. еман. 5, али све ми се чини да би се могло рећи такођер: **к ичему**. То се може мислити поради ријечи **икакав** у коју Вук умеће приједлог, али га и пред њу ставља: мање него **и у** какој држави. дан. 2, 82, тако се више ваља старати за здравље него и за **какав** посао. нар. посл. 81; — глобити га без **икакве** кривице. нар. посл. 85. без **икаквога** гњечења. рјечн. код самоток.”

(Цитати према III издању, МХ, Загреб 1963, стр. 198 — 199.)

Ове три тврдње — у којима се, како смо видјели, слажу и Маретић и Вуковић, па донекле и Стевановић (барем наговјештајем могућих одступања) — могу се поткријепити с доста других примјера и мишљења.

Тако је, на примјер, о писању приједлога уз ријеч *ништа* у Боранићеву Правопису хрватскога или српскога језика (X изд., Загреб, 1951, на стр. 48) речено сљедеће:

„Кад *ништа* замјењује именицу, не одваја се *ни* од *шта*: Они га сви држе за *ништа* (= *ништавца*).“

У прилог тврдњи да је могућа двојака позиција приједлога уз опће замјенице сложене с ријечцом *и* могу се навести и ови примјери:

У Речнику српскохрватскога књижевног језика двију Матица (у књизи другој, на стр. 443 а) одредница *ико* („= итко неodr. допуста именичка замјеница за лица: било ко, макар ко“) илустрована је реченицом: То је пуки сиротан без икога свога. Дакле: без *икога* а не: *и* без *кога*!

Исто тако, у Његошеву Горском вијенцу, у познатом монологу владике Данила, сусрећемо ове стихове:

А ја што ћу, али са киме ћу?
Мало руках, малена и снага,
једна сламка међу вихорове,
сирак тужни без нигдје никога!

Дакле: без *нигдје* *никога*, што би значило: без *игдје* *икога*! И ту је приједлог испред сложене замјенице *ико*, а не између ријечце *и* и другог дијела те сложенеце!

Овај посљедњи примјер објашњава, можда, један од разлога саме појаве: кад се између приједлога и опће замјенице *ико* може употребити која друга ријеч, онда се приједлог никако не умеће између *и* и другог дијела замјеничке сложенеце. Но, да би се то са сигурношћу могло тврдити и да би се објаснила могућност двојаке позиције приједлога у оваквим случајевима уопће, потребно је прибавити комплетнију и сигурнију аргументацију. Стога остаје потреба да се детаљније истраже узроци двојаке употребе приједлога уз опће замјенице типа *ико*, *ништа* и сл., затим ареали такве употребе (проф. Вуковић је упозорио на разлике између средишњих и западних крајева), као и понашање различитих приједлога у том смислу. Оба управо наведена примјера показују да се приједлог без не умеће; не би се, на примјер, могло рећи: *и* без *чега* умјесто без *ичега* или *и* без *игдје* *чега* умјесто без *игдје* *ичега*. Реченица: Учинио је то сâм, *и* без *кога*, *и* без *чије* помоћи — заиста не би одговарала језичком осјећању ниједног члана наше језичке заједнице; нормално је: Учинио је то сâм, без *икога*, без *ичије* помоћи.

На основу свега што је досад речено, овдје се ипак може тврдити да цитирано правописно правило о писању приједлога уз замјеничке сложенеце са ријечцама *ни* и *и* није апсолутно и да се изузеци јављају:

- a) код одричних замјеница само у једном случају: *ништа* (и то кад ова ријеч има посебно, именичко значење) и
- б) код опћих замјеница као двојна могућност, што је — према професору Вуковићу — у нашим средишњим говорима, дакле у Босни и Херцеговини, сасвим обична појава.

II

О писању приједлога са зависним падежима сложенице *ниједан* Правописна правила уопће не говоре. У Правописном рјечнику (на стр. 483 б ћириличног и стр. 502 б латиничког изд.) забиљежено је само ово:

„*ниједан*, -дна и *ниједан*, -дна (никакав; разл. *ни један* и *ни други*; *ни један једини*)”

У Речнику двију Матица (III књига, стр. 791 б), гдје се за ту ријеч под 1. каже да је „у служби прид. заменице, кад се одриче присутност, постојање и сл. било којег од појмова које значи именица: *никакав*”, *ни* из једног се наведеног примјера не може извести закључак како би уз ту ријеч требало писати приједлоге. Објашњење у том смислу не може се наћи ни у великој граматици Михаила Стевановића. Но, без обзира на то што у основним нормативним приручницима: Правопису, рјечнику савременог књижевног језика и нормативним граматикама немамо ослонаца за утврђивање правила о писању приједлога у зависним падежима сложенице *ниједан*, ипак можемо — на основу примјера из праксе, по аналогiji, па чак и према новоштокавском језичком осјећању, са сигурношћу тврдити да се ова ријеч с приједлозима понаша исто као и остале одричне замјенице, којима по значењу и припада. Треба, дакле, писати: *ни од једног*, *ни за једног*, *ни у једном(е)*, *ни према једном(е)*, *ни с једним* (ни с другим) итд. Писање приједлога испред ове сложенице не иде у стандардни језик. Стога су погрешне конструкције: *од ниједног*, *за ниједног*, *у ниједном*, *према ниједном*, *с ниједним* итд.

Ослонац за ову тврдњу може се наћи и у стручној литератури.

У већ спомињаном и цитираном приручнику проф. Вуковића — у коме и иначе има доста веома корисних запажања о ортографским питањима — речено је о писању сложенице *ниједан* следеће:

„У значењу одричне замјенице јавља се и ријеч *ниједан* (вриједност по значењу замјенице *никоји*), и ово је, у ствари, замјеничка ријеч по значењу, зато је треба писати са састављеним дијеловима. Нпр.: *Ниједан* писац који добро познаје правописна правила неће написати одвојено ову ријеч: *ни један* (исто је као кад бисмо рекли: *никоји* писац...). Ова ријеч се рјеђе у нашој штампи пише овако како би је требало правилно написати. Пишу је и књижевници врло често са растављеним дијеловима. Треба разликовати ријеч *ниједан* у овом значењу од случајева кад главни дио израза има значење броја: *ни један ни други ни*

су дошли да виде како радимо; **ни** један једини од њих није запазио ту ствар и сл.

На исти начин као што се с приједлозима пишу падежи замјеница **нико**, **никоји**, **никакав** итд. пишу се растављено и падежни облици с приједлогом ове замјеничке ријечи: **ни у једном**, **ни од једног**, **ни о једном** — и сл. (а не у ни једном, од ни једног и сл.).”

И недавно преминули Славко Павешић са сарадницима осјетио је потребу да у Језичном савјетнику (изд. МХ, 1971, на стр. 163 б) забиљежи:

„**ниједан**. Приједлози се стављају између негације и броја и такав се израз пише растављено: „Ни на једно писмо нема одговора. Не може се пријећи ни преко једне ријеке.“ “

Сложеница **иједан** (у значењу опће негације *икакав*, *икоји*) азбиљежена је у Правописном рјечнику (стр. 335а ћир. и 330а лат. изд.) с напоменом да јој генитив гласи: *и од једнога*, што би значило да се приједлог обавезно умеће између дијелова те сложеннице. Проф. Вуковић, међутим, мисли друкчије. Он (у цитираном дјелу, на стр. 92.) каже:

„И према одричној ријечи **ниједан** имамо замјеничког значења ријеч сложену са **и**: **иједан** — је ли **иједан** од њих био на састанку (= је ли и ко од њих био на састанку; разликуј од примјера **и један** и други су били на састанку). За падежне облике с приједлогом важи за ову ријеч исто оно што смо рекли за замјеницу **икоји**: бољи је **од иједног** студента у својој групи (обичније чак него: бољи је **и од једног** студента . . .); јеси ли био **код иједног** од њих — или: јеси ли био **и код једног** од њих.”

Мислим да су запажања проф. Вуковића тачна. А ако би се његове тврдње, ова и оне раније, покушале оспорити, морало би се то учинити тек на основу бројнијих примјера и озбиљније анализе савремене стандарднојезичке праксе, и то не само умјетничко-књижевног стила него и других стилова!

III

О писању прилошких сложенница **ниоткуда**, **иоткуда** и сл. готово да не би требало ни писати. Јер, у Правописном рјечнику забиљежено је да се ове ријечи пишу састављено:

иотклѣ; њоткуд; њоткудā

ниодаклѣ

ниоткуд(ā)

Тако су ове ријечи забиљежене још и у Белићеву Правопису:

„**ниоткудā** прил. (непр. од никуда) 34“ (в. изд. 1950, стр. 307 а).

Исто је и у Боранића: **ниоткуд** (в. X изд. његова Правописа Загреб, 1951, стр. 147 а).

Па ипак, и овдје треба рећи да су ове прилошке сложенице потпуно срасле и да се увијек пишу састављено, и то с уметнутим приједлогом, а не с приједлогом на првом мјесту, (*од никуда* и сл.). Јер, у пракси има доста колебања и погрешака.

Тако, на примјер, у Антологији новије српске лирике, коју је саставио Богдан Поповић (у X изд. СКЗ, Београд, 1956) позната пјесма Јована Јовановића Змаја „Пођем, клецам...” записана је овако:

„Вичем Богу: Она је још млада!
Вичем правди: Она се још нада!
Анђелима: Ви јој срца знате!
Вичем земљи: Она није за те!

Ни откуда нема ми одјека...
Вичем себи: Зар јој немаш лека?...“

Ту је, како видимо, написано: *ни откуда*.

У Читанци за I разред гимназије „Приступ књижевном дјелу“ (изд. „Школске књиге“, Загреб, 1964, стр. 29) у истој тој пјесми стоји правилно: *ниоткуда* (*Ниоткуда нема ми одјека...*). Тако је и у књизи Поезија Јована Јовановића Змаја у издању „Веселина Маслеше“ Сарајево 1975, стр. 245.

У неким текстовима може се наћи и растављено писање: *ни од куда*. Они који тако пишу сигурно се равнају према замјеничким сложеницама *ни од кога*, *ни за кога* и сл., а разлог таквом писању може бити и у томе што се осјећа посебност дијелова, јер се све три ријечи (*ни*, *од* и *куда*) употребљавају и самостално. Али, норма је у овом случају недвосмислена и ваља је поштовати. Стога треба писати: *ниоткуда* и исправљати ако ученик, или било ко други, напише: *ни откуда*, *ни од куда* или *од никуда* и сл.

*

*

*

На крају, могли бисмо закључити следеће:

1. Употреба приједлога уз замјеничке и прилошке сложенице с ријечцама *ни* и *и* специфична је и веома занимљива појава у нашем језику, а правила о писању приједлога с таквим ријечима веома су важна за ортографску праксу.

2. У правописним и граматичким приручницима ова материја није обрађена цјеловито, нити је довољно разрађена, па се многе двојности и изузеци уопће и не спомињу, што у пракси изазива недоумице и колебања.

3. Све двојности и изузеци о којима је било говора у овом раду — нарочито с обзиром на њихову распрострањеност у новоштокавским говорима и стандардном језику — заслужују да се на неки начин забиљеже у Правописним правилима и Правописном рјечнику те да се у граматикама савременог нашег стандардног језика (као што је Стевановићева и сл.) опширније објасне — утолико прије што је у стручној литератури прије усвајања Правописа (1960) о томе било доста говора (Маретићев ставови, Вуковићева разматрања итд.).

У оквиру рада на пројекту *Савремена правописна проблематика у Босни и Херцеговини (у свјетлу колебања и стабилизације ортографске норме на српскохрватском језичком подручју)* све ће се ово морати узети у обзир — наравно као разрада и доградња постојеће норме.

ОСЈЕНЕ
ПРИКАЗИ